

קווים לדמותה של ההשכלה היהודית בבלקן העות'מאני ובמערב אנטוליה בתקופה החמידיאנית

תמיר קרקסון, החוג להיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו

האוניברסיטה העברית בירושלים

חקר המודרניזציה וההשכלה היהודית באימפריה העות'מאנית הנו שדה שטרם בורר כל צרכו. למן שנות החמישים של המאה ה-19, וביתר שאת בתקופה החמידיאנית (1876-1908), חיו בבלקן העות'מאני ובמערב אנטוליה כשלושים משכילים יהודים-עות'מאנים ילידיים (שאינם חברי חוג מלומדים נפרד, שפעל ברוח חברת 'כל ישראל חברים'). המשכילים פעלו בזיקה לתנועת ההשכלה היהודית ולמרכזיה האירופיים, וכתבו בעיקר בלאדינו ובעברית.

אייחד את הדיבור על שלושה: יהודה בן יעקב נחמה, ברוך מטראני ואברהם דאנון. בהרצאתי אנתח את אופי הקשרים שניהלו השלושה: ראשית, עם משכילים יהודים-עות'מאנים ועם קהל היעד היהודי המקומי שלהם; שנית, עם עמיתים יהודים במרכז אירופה ומזרחה (בעיקר באימפריה האוסטרו-הונגרית); ושלישית, עם מיסיונרים קתולים ופרוטסטנטים שחיו באימפריה העות'מאנית. בהרצאתי יוצגו קשרים אלו, שהתנהלו באמצעות חליפת מכתבים ומפגשים אישיים, ומעל דפי העיתונות.

בכוונתי לדון בפרוטרוט בחברות ההשכלה ובחדרי הקריאה שהקימו המשכילים, במטרה להפיץ את משנתם לקהלים רחבים יותר במקומות מושבם, וכן כאמצעי לתרבות פנאי (מפגש חברתי, האזנה להרצאות ועוד). גם בקרב קבוצות אתניות מקבילות באימפריה התקיימו גופים דומים, וידוע לנו אף על משתתפים יוונים במפגשי חברת 'דורשי השכלה' באדירנה, בשלהי המאה ה-19. הדיון בכל אלו יתייחס למתרחש בתקופה החמידיאנית ולפיתוח תחושת שייכות והזדהות אימפריאלית גוברת והולכת בקרב יהודים-עות'מאנים, בהסתמך על מחקריהם העדכניים של אברביה-שטיין, ג'יניאו, יעקבסון, פיליפס-כהן וקמפוס.

הרצאה זו מדגימה חלק מרכזי ממאמצי בעבודת הדוקטור, שמטרתם לשחזר במידת האפשר את עולמם התרבותי והתודעתי של היהודים-העות'מאנים בעידן החמידיאני, בחברה מרובדת שנמצאה בתהליכי מודרניזציה מואצים. מחקרי עשוי לסייע בהבנת תהליכים שהתחוללו בקרב קבוצות אתניות אחרות באימפריה העות'מאנית בתקופה זו, ובכך לתרום לתמונה המחקרית הכוללת.